
R a s p r a v e

UDK:261.8

281.9 : 282

Primljeno 9/2000

STANJE EKUMENSKOG DIJALOGA IZMEĐU PRAVOSLAVNIH CRKAVA I RIMOKATOLIČKE CRKVE

Walter Kasper, Rim

“Otvori prozor prema istoku” reče prorok Elizej u Drugoj knjizi kraljeva (2 Kr 13,17) dok je umirao.¹ Tu rečenicu htio bih staviti na početak. Ona nam je potrebna.

Jer kada u Njemačkoj govorimo o ekumeni, najčešće mislimo na odnos između katoličkih i evangeličkih kršćana i njihovih Crkava. No, ekumena izvorno znači “cijeli nastanjeni krug zemaljski”; u antičko vrijeme pod tim se razumijevalo Istočno i Zapadno Rimsko Carstvo. Stoga je ekumena polovična ako u nju ne uključimo Crkve koje su se udomaćile na istočnorimskom području i koje su danas kao dijaspora proširene po cijelom krugu zemaljskom (*oikumene*). To su pravoslavne Crkve te već od 4. i 5. st. odijeljene staroorijentalne Crkve. Moramo otvoriti prozor prema Istoku i prevladati ekumenizam jednostrano orijetiran prema Zapadu.

Govorim to premda znam za poteškoće u ekumenskom dijalogu s pravoslavnim Crkvama. Gledano teološki, one su nam bliže nego druge Crkve. Imaju istu starokršćansku vjeru kako je formulirana na sedam prvih ekumenskih sabora; imaju iste sakramente, osobito

---

¹ Biskup dr. Walter Kasper tajnik je Papinskoga vijeća za promicanje jedinstva kršćana u Vatikanu. Ovo je predavanje održao na 4. međunarodnom kongresu Renovabis (od 14. do 16. rujna 2000.) u Freisingu kod Münchena koji je upriličen na temu “Konfrontation oder Kooperation? Ökumene in Mittel- und Osteuropa”. Kasperovo izlaganje nosi naslov: *Zum Stand des ökumenischen Dialogs zwischen den orthodoxen Kirchen und der römisch-katholischen Kirche*. Biskupu Kasperu i upravi Renovabisa ljubazno zahvaljujemo na dopuštenju da ovaj tekst objavimo u hrvatskome prijevodu u časopisu *Crkva u svijetu*.

euharistiju i istu sakramentalnu biskupsku službu u apostolskom nasljedništvu. One su sestrinske Crkve. No, s obzirom na mentalitet, one su nam još uvijek strane, kao i mi njima. Zato je ekumenski razgovor s njima često opterećen nesporazumima i nepovjerenjem. Ta se nevjerica djelomice odnosi i na crkvene dobrotvorne ustanove. Njihova socijalna, karitativna i pastoralna pomoć nerijetko se sumnjiči kao promicanje prikrivenog prozelitizma.

Moramo otvoriti prozor prema Istoku - ne da kod pravoslavca misionarimo ili da im namećemo naše predodžbe. Ekumena smjera prema vidljivom jedinstvu Crkve na putu zajedničke duhovne razmjene. Njezina najkraća definicija glasi: "Razmjena darova". Iz toga proizlazi spoznaja da odvajanje ne stvara nedostatak samo kod drugih nego i nas priječi da konkretno u potpunosti ostvarimo katolicitet koji je svjestven Crkvi. Ekumenski dijalog treba nam pomoći da živimo cijelu puninu katoličkoga.

I. DUGA POVIJEST MEĐUSOBNOGA OTUĐENJA

Tko se upusti u takav dijalog, najprije mora pokušati razumjeti partnera. S obzirom na pravoslavne Crkve to nije moguće ako povijesno ne pođemo izdaljega. Mi smo na Zapadu postali kratkog daha; Istok naprotiv ima dugo kolektivno pamćenje.

Razlike između Istoka i Zapada sežu daleko u povijest, kad je došlo do podjele Istočnoga i Zapadnog Rima nakon smrti cara Teodozija I. (395.). Koliko su još danas prisutne onda povučene granice, može se vidjeti na bolnom primjeru bivše Jugoslavije. Praveći povijesni pregled, ne smijemo započeti tek kod godine 1054. Ta se godina često spominje kao datum raskola između Istoka i Zapada. Tada je papinski izaslanik Humbert od Silve Candide na oltar Svete Sofije u Carigradu položio bulu kojom se izopćuje patrijarh Celurarije. No to nije bila shizma između dviju Crkava, nego međusobno izopćenje dviju ratobornih crkvenih osoba koje su učinile tragične pogreške.

Dugotrajno međusobno otuđenje između Istoka i Zapada izišlo je na vidjelo u događanjima godine 1054. Pritom su odlučujuće bile ne samo teološke razlike nego jednako tako kulturni i politički čimbenici. Zato je 1054. simbolična godina koja označava dugi proces otuđenja i međusobnog nerazumijevanja.

Presudna je međutim bila godina 1204., kad su križari tijekom 4. križarskog pohoda na traženje Venecije osvojili i opustošili Carigrad, ponašajući se kao barbari, kako ih je kritizirao papa Inocent III., braneći čast papinstva. Još i danas možemo susresti

pravoslavne kršćane koji pripovijedaju o razaranju Carigrada kao da je posljednji križar s plijenom tek zamakuo za ugao. Toliko se duboko taj tragični događaj urezao u kolektivnu svijest.

Ipak i nakon katastrofe iz godine 1204. bilo je raznolikih veza između Istoka i Zapada, održani su sabori ujedinjenja u Lyonu (1274.) i Firenci (1439.). Sabor u Firenci završio je neuspješno jer sporazum u narodu nije bio pripremljen. Pozitivni kontakti i ograničeno sakramentalno zajedništvo potrajali su, unatoč tome, do u 17. stoljeće. Odnosi su prekinuti tek kad je Zapad počeo misionirati na Istoku i ondje osnivati Crkve sjedinjene s Rimom. Time se pravoslavnim Crkvama osporavala vjerodostojnost da svojim vjernicima posreduju spasenje. Taj oblik unijaćenja povezan s prozelitizmom bio je novost. Istok je odlučno reagirao te su patrijarsi Carigrada, Aleksandrije i Jeruzalema sa svoje strane proglasili Latine nekrštenima i njihove sakramente nevaljanima. Tek tada je međusobno otuđenje postalno "potpuno".

Zbog tih je okolnosti razumljivo zašto je sadašnja ekumenska diskusija usmjerena na fenomen katoličkih istočnih Crkava. Mi smo ih dugo vremena smatrali mostovima prema Istoku. Za pravoslavne Crkve one su, naprotiv, zapreka približavanju. Obje strane u takvim prosudbama pokazuju nedostatak nužnog razlikovanja. Naime, istočne Crkve koje su u zajedništvu s Rimom imaju vrlo različiti povijesni kontekst; nisu sve nastale u spomenutim okolnostima prozelitizma. To osobito vrijedi za katoličke istočne Crkve oko kojih se danas naročito spori; Grko-katoličku crkvu u Ukrajini (Brest-Litovsk 1595.), u Transilvaniji (Uzhorod 1646.) i u Rumunjskoj (od 1700.). Zato su poopćivanja i paušalni prigovori posve neumjesni.

Problem danas glasi: Može li se i na koji način pomiriti duhovna baština Istoka s latinskom tradicijom drugoga tisućljeća, osobito s rimskim zahtjevom o primatu, kako je on formuliran na oba vaticanska sabora. Katoličke istočne Crkve to drže mogućim, dapače teološki nužnim. Pravoslavnim Crkvama se, naprotiv, to čini nemogućim, dapače, nepodnošljivim.

Tako smo dospjeli do same srži teološkog problema. Pitanje pomirenja između Istoka i Zapada pitanje je posredovanja zajedničke tradicije prvoga tisućljeća s tradicijom drugoga tisućljeća. Nakon duge povijesti otuđenja koja traje još od prvog tisućljeća, za takvo će nam pomirenje biti potrebno vrijeme i ustrajnost. "Nema ponovnog sjedinjenja bez dugog, strpljivog, ponovnog susreta u razumijevanju i ljubavi" (Y. Congar).

II. ZAJEDNIČKA BAŠTINA U RAZLIČITIM TRADICIJAMA

Razlika između Istoka i Zapada nije samo teološke nego i kulturalne naravi. Ona je očita već u razlici između grčkoga i latinskoga jezika. Grčki jezik ima mogućnost istančanog izražavanja, što se na latinski jedva može prevesti. Ta je činjenica već u povijesti dogmi prvoga tisućljeća više puta dovela do velikih poteškoća i nesporazuma. Istok je osjećao i osjeća više platonski, simbolički, mudrosno. Zapad pak više aristotelovski, analitički, pragmatički, juridički.

Na ovome različitom kulturalnom tlu došlo je već u prvim stoljećima do raznolikih izražajnih oblika kršćanstva u teologiji, liturgiji, duhovnosti i ustrojstvu Crkve. Poslije su te razlike prerasle u dogmatske, i to - povrh nekih drugih razlika - osobito s obzirom na dvije točke: nauku o Duhu Svetomu i nauku o primatu rimskoga biskupa.

Drugi carigradski opći sabor (godine 381.) priznaje da Duh Sveti "izlazi od Oca". Istok se čvrsto držao te formulacije, dok je Zapad u 11. st. pridodao "i od Sina" (*filioque*). Taj *filioque* nalazimo međutim već u zapadnoj tradiciji prvoga tisućljeća (u tzv. Atanazijskom Simbolu "Quicumque" iz 5. st., kod pape Leona Velikog i Pelagija te u različitim španjolskim partikularnim koncilima), a da zbog toga nije došlo do raskida. Obrnuto, i na Istoku nalazimo ponegdje obrasce slične *filioque* (primjerice kod Epifanija Salaminskog u 4. st.). Tek su poslije, međutim, te razlike na objema stranama uveličane i pretvorene u suprotnosti koje razdvajaju Crkve. Danas katolička teologija polazi općenito od pretpostavke da se u pogledu *filioque* ne radi o razlici koja narušava jedinstvo nego o različitim komplementarnim pokušajima razumijevanja jedne istine koja u biti ostaje tajna. Ovdje bi moralo biti moguće jedinstvo u različitosti.

Slično, ali ipak teže rješivo, čini se pitanje rimskoga primata. Na Istoku je Crkva u prvom tisućljeću postala državna, strukturirana federalno, prema patrijarhatima (Carigrad, Aleksandrija, Antiohija, Jeruzalem). Federalna je crkvena struktura "funkcionirala" dok je postojala institucija cara kao koordinatora. On se smatrao ne samo izvanjskim zaštitnikom Crkve nego i njezinim pravnim zastupnikom, ali često njezinim tutorom. Sazivao je ekumenske sabore, provodio ih, imenovao patrijarhe i donosio crkvene i carske zakone.

Na Zapadu je pak Rimsko Carstvo propalo već godine 476., za vrijeme seobe naroda. Rimski je biskup morao supsidijarno priteći u pomoć. Pozivajući se na Petrovu tradiciju u Novom zavjetu i mučeništvo apostola Petra i Pavla u Rimu, na Zapadu je nastala univerzalna crkvena struktura usredotočena na Rim. Odgovarajući zahtjevi Rima u svezi s tim javljaju se već rano u 1. tisućljeću. Nauka o primatu bila je posve razvijena najkasnije kod pape Leona Velikog u

5. stoljeću. Prema zaključcima sabora u Niceji (325.) i Kalcedonu (451.) Rim je također imao prvenstvo pred svim drugim sjedištima. No, Istok to prvenstvo nije nikada priznao na način kako ga je Rim već u 1. tisućljeću shvaćao. Unatoč toj razlici između Istoka i Zapada postojalo je crkveno zajedništvo u smislu jedinstva u različitosti.

Nakon raskola u drugom tisućljeću na Zapadu se nastavlja razvijati univerzalno crkvena i centralistička struktura. To se događalo tijekom grgurske reforme u 11. stoljeću. Već su IV. lateranski sabor (1215.) i sabori sjedinjenja u Lyonu (1274.) i Firenci (1439.) definirali univerzalni primat pape, a Prvi vatikanski sabor (1869./70.) konačno je dogmatski utvrdio primat i nezabludivost pape. Ove dvije dogme čine čvrstu jezgru nesuglasja između Istoka i Zapada, a za Istok su pravi kamen spoticanja.

I na Istoku je u drugom tisućljeću postojao stanoviti razvoj. Kad su Turci zauzeli Carigrad (1453.), bio je to kraj Istočnoga Rimskog Carstva. Pravoslavlje je odtada stoljećima živjelo pod vlašću Turaka, a to je naznačilo dugo izvanjsko i unutarne razdoblje slabosti. Tek u 19. i 20. st. ponovno je postiglo slobodu. No sada su se razvijale samostalne nacionalne države, čiji su međusobni odnosi nerijetko bili komplicirani i napeti. Žestoke rasprave do kojih je došlo nakon 1990., primjerice, između Carigrada i Moskve o jurisdikciji u Estoniji samo su aktualan primjer tog stanja.

Nepostojanje središta jedinstva koje je sposobno djelovati u promijenjenoj situaciji očito stvara teško rješive probleme. Neuspješni su bili svi dosadašnji pokušaji da se sazove svepravoslavni koncil na kojemu bi se zajednički razjasnila mnoga goruća pitanja u svijetu promjena 20. i 21. stoljeća.

Pravoslavlje je osobito u teškom položaju u slavenskim zemljama. One su 70 godina bile pod vlašću komunizma, koji je Crkvu ne samo ugnjetavao, progonio i ponižavao nego je u srcima ljudi razorio ljudske i kršćanske vrednote i u velikoj mjeri doveo do dekristijanizacije, koja u pojedinačnim zemljama ima različit intenzitet. Ateistička je ideologija oslabila Pravoslavnu crkvu, ali nije je mogla uništiti. Otkada je Istok ponovno slobodan, u Rusiji postoje jasni znakovi preporoda; mnogi su ljudi ponovno pronašli put kršćanskoj vjeri, stotine crkava je obnovljeno i posvećeno, osnovani su mnogi samostani; posebno je značajno da je opet podignuta saborna crkva Kristova otkupljenja u središtu Moskve, koju je Staljin bio sravnio sa zemljom.

Sve u svemu, Ruska je crkva ponovno postala društvenom snagom. O broju praktičnih kršćana postoje dakako različiti, općenito vrlo nepouzdana podaci. Njihov broj se navodi između dva i

pet posto. Nedostaje prije svega teološke kulture koja bi omogućila da se Crkva konstruktivno suoči s današnjim problemima i stupi u diferencirani ekumenski dijalog. Poboljšanje teološke izobrazbe čini mi se bitnim za poboljšanja naših odnosa.

Zbog dubokih promjena u modernom svijetu pravoslavlje se danas nalazi u teškom procesu traženja nove orijentacije. Ono se suočava s posve promijenjenom situacijom na političkom, kulturnom i gospodarskom području. Izloženo je procesima moderniteta i iskustvu dijaspore, što dosad u toj mjeri nije poznavalo. Njegova unutarnja slabost izaziva bojazan od izvanjskih utjecaja, osobito od daleko veće Katoličke crkve; to opet dovodi do zatvaranja pravoslavlja i njegova povlačenja u sebe. Takvo je stanje nažalost plodno tlo za fundamentalističke struje, često pomiješane s patriotskim protuzapadnim stavovima, te za antiekumenska raspoloženja.

Mi pak trebamo imati obzira prema našim pravoslavnim sestrinskim Crkvama i teškom stanju u kojima se nalaze. I nama i njima treba vremena da bismo ponovno otkrili zajedničku baštinu u njezinim različitim izrazima i da bismo prihvatili i cijenili pravoslavne sestrinske Crkve u njihovu vlastitom izrazu i njihovu velikom duhovnom bogatstvu. Ne samo oni od nas, nego i mi od njih trebamo ekumenski učiti.

III. EKUMENSKO PRIBLIŽAVANJE

Pravoslavna je Crkva dugo prije Katoličke crkve pristupila ekumenskom pokretu. Carigradski patrijarh jedan je od osnivača ekumenskog pokreta i suutemeljitelj Ekumenskog vijeća crkava. Ekumenski patrijarh Joakim III. uputio je već godine 1902. sinodalnu encikliku pravoslavnim sestrinskim crkvama s molbom da se izjasne glede odnosa s nepravoslavnim Crkvama. Bitnu ulogu imala je enciklika Ekumenskog patrijarhata 1920., koja je bila upućena "Kristovim crkvama svuda". Ona je iznijela praktične prijedloge za suradnju, koja bi mogla potaknuti približavanje i konačno voditi sjedinjenju

Pravoslavne Crkve već su 1925. sudjelovale na svjetskoj konferenciji "Life and Work" u Stockholmu i na prvoj svjetskoj konferenciji "Faith and Order" 1927. u Lausanni. Carigradski, Aleksandrijski, Antiohijski i Jeruzalemski patrijarhata te cijeli niz autonomnih Crkava bili su prisutni na Prvoj općoj skupštini Svjetskog vijeća crkava u Amsterdamu (1948.). Moskovski patrijarhat je za vrijeme Brežnjevljeve ere pristupio Svjetskom vijeću crkava zajedno s Rumunjskom, Bugarskom i Poljskom; poslije su slijedile Gruzija, Srbija i Čehoslovačka. Za ondašnje sovjetsko rukovodstvo to je bio

pokušaj da svoju "mirovnu politiku" izvozi u zapadne crkvene krugove; za pravoslavne Crkve tadašnjega istočnog bloka, pak, bila je to jedina prilika za njegovanje međunarodnih kontakata.

Ovi su motivi u međuvremenu otpali i sada napetosti izlaze otvoreno na vidjelo. Gruzija i Bugarska napustile su Ekumensko vijeće, a i druge pravoslavne Crkve su u napetom odnosu prema njemu. Na međunarodnom susretu u Solunu 1998. pravoslavne su Crkve zahtijevale temeljiti preustroj Ekumenskog vijeća. One se osjećaju sve potisnutijima u stranu; teme o kojima Vijeće raspravlja i način postupanja smatraju tipično zapadnjačkim i protestantskim. U međuvremenu, o tom pitanju raspravlja posebna Mješovita komisija sastavljena od članova Svjetskog vijeća crkava i pravoslavnih Crkava. Trenutačo je posve otvoreno kako će se stvari dalje razvijati.

Dok su pravoslavni od početka bili uključeni u ekumenski pokret, Katolička mu se crkva tek na II. vatikanskom saboru (1962.-1965.) službeno priključila. Tijekom Koncila osobito se melkitski patrijarh Maksimos IV. vrlo snažno zauzeo za prava katoličkih istočnih Crkava. Žestoko se usprotivio latinizaciji s Rimom sjedinjenih istočnih Crkava. Koncilski dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio* pozitivno se izrazio o istočnim Crkvama i izrekao im riječi priznanja. Priznao ih je Crkvama, o njima je progovorio s velikim poštovanjem i podsjetio na zajedničku baštinu, na blago iz kojega je Crkva Zapada mnogostruko crpila u liturgiji i duhovnosti.

Na završnoj sjednici 7. prosinca 1965. izbrisana su iz sjećanja Crkava izopćenja iz davne 1054. Papa Pavao VI. u Rimu i ekumenski patrijarh Atenagora u Carigradu izrazili su žaljenje zbog uvredljivih riječi, neutemeljenih prigovora i nedostojnih čina, koji su na obje strane uvjetovali i popratili tužne događaje onoga doba. Time je otvoreno novo poglavlje u nestalnim međusobnim odnosima.

Papa Pavao VI. našao je u ekumenskom patrijarhu Atenagori partnera koji je bio iznimno karizmatička osoba. Prilikom posjeta Pavla VI. Svetoj zemlji (siječanj 1964.) došlo je između njih dvojice do povijesnog susreta u Jeruzalemu. Otada se Rim i Carigrad nazivanju sestrinskim Crkvama. Otvoren je dijalog ljubavi; potom je osnivanjem Zajedničke međunarodne teološke komisije (1980.) započeo dijalog istine.

Od tada visoko izaslanstvo iz Carigrada za blagdan sv. Petra i Pavla redovito posjećuje Rim (uz jednu iznimku), kao i obrnuto: izaslanstvo iz Rima redovito je gost u Carigradu za blagdan svetoga Andrije. Usto, papa i ekumenski patrijarh redovito izmjenjuju pisma i čestitke, međusobno, kao i s drugim patrijarsima i poglavarima autokefalnih Crkava Istoka. Tom razmjenom pisama i međusobnim

posjetima ponovno su prihvaćeni važni elementi starocrkvenog zajedništva (*communio*).

Sadašnji je papa u mnogim izjavama i susretima s različitim patrijarsima (carigradskim, aleksandirskim, antiohijskim, jeruzalemskim) i drugim poglavarima pravoslavnih Crkava nastavio i produbio tu praksu. Sjetimo se nedavnih posjeta Rumunjskoj (1998.), Gruziji (1999.) i Egiptu, Sinaju i u Jeruzalemu (2000.), kao i stavova izrečenih u enciklikama *Slavorum Apostolorum* (1985.), *Ut unum sint* (1995.) i *Orientalis Lumen* (1995.). U ovoj potonjoj Papa govori o zajedničkoj baštini, kao i legitimnoj različitosti u Crkvi. Znajući da papinstvo predstavlja glavnu zapreku, on poziva u enciklici o ekumenizmu na bratski dijalog o budućem vršenju Petrove službe. To je za papu revolucionaran i proročki korak, koji pokazuje daleko u budućnost.

Zajednička međunarodna teološka komisija izradila je i prihvatila godine 1980. važne dokumente. Ovdje valja spomenuti dokument iz Münchena "Otajstvo Crkve i Euharistije u svjetlu otajstva Presvetoga Trojstva" (1982.), dokument iz Barija "Vjera, sakramenti i jedinstvo Crkve" (1987.), i onaj iz Valamo (Finska) "Sakrament sv. reda u sakramentalnoj strukturi Crkve, posebice značenje apostolskog nasljedništva za posvećenje i jedinstvo Božjega naroda" (1988.). Dokument iz Valmoa predviđao je u posljednjem poglavlju da se nakon toga raspravlja o temi primata, ponajprije primata rimskoga biskupa. Tako se dospjelo do odlučujuće točke prijepora. Rasprava je trebala započeti 1990. u Freisingu. Na žalost, teološki je dijalog s Freisingom gotovo zaustavljen.

Razlozi su bili u političkim promjenama u Istočnoj Europi nakon godine 1989. One su naime omogućile ponovno nastajanje Katoličke istočne crkve u Ukrajini, Transilvaniji i u Rumunjskoj, koju je Staljin bio zabranio nakon 1945. i brutalno ugnjetavao. Mnogi vjernici koji su sa svojim svećenicima bili u ilegali izišli su iz katakomba. Drugi, pak, koji su tijekom ugnjetavanja našli utočište u pravoslavnim crkvama, vratili su se natrag. Time je Pravoslavna crkva izgubila mnoge vjernike i otprilike 1000 župa, što je više nego u cijeloj ostaloj Rusiji. Taj gubitak za nju je bio i ostaje bolan događaj, štoviše, značio je pravi šok. No, takav razvoj nije zametnuo Vatikan, nego narodni pokret "odozdo". Ljudi su htjeli svoju stoljetnu baštinu, istočno crkvenu tradiciju ponovno živjeti u zajedništvu s Rimom. Tko im to može zabraniti? Ove crkve zaslužuju naše poštovanje. One su u vremenu progona zaslužile ime "Crkve priznavalaca i mučenika".

Razumljivo je da su se nakon 1990. rasprave vodile vrlo emocionalno, katkad, na žalost, i nasilno. Nacionalni tonovi su sveprisutni. Osim toga, zapadne sekte koje na Istoku nemaju povijesnih korijena, kao i neki crkveno prerevni ljudi, smatrali su ondašnji istočni blok

religioznom pustinjom, pa u svojim misijskim nastojanjima prema pravoslavlju nisu uvijek primjenjivali dobronamjerne metode. Sve je to teško opteretilo ozračje, tako da od tada pitanje unijata i prigovor prozelitizma zasjenjuje i znatno otežava sve ekumenske kontakte. Rješavanje ovih dvaju pitanja ruski je patrijarh Aleksej II. više puta označio kao preduvjet susreta s papom.

Godine 1993. Mješovita međunarodna teološka komisija postigla je u Balamandu (Libanon) značajan pomak. Ona se uspjela složiti oko sljedeće izjave: S Rimom sjedinjene katoličke istočne Crkve imaju pravo na egzistenciju, ali takozvano unijaćenje danas više nije metoda da se postigne jedinstvo Crkve. Danas se međusobno priznajemo sestrinskim Crkvama. Zato valja odbaciti svaki prozelitizam. Ta je konstatacija značila napredak, no u Balamandu nisu bile nazočne sve pravoslavne Crkve, niti su naknadno sve priznale spomenuti dokument; čak su ga, osobito Grčka pravoslavna crkva i monasi s brda Atosa, odbacili. Stoga su pravoslavni zahtijevali daljnje razjašnjenje. Nakon teške međufaze najprije je u srpnju 1999. bila planirana opća skupština u Baltimoru (SAD), no nije se mogla održati zbog konflikta oko Kosova. Tako smo se nakon sedam godina ponovno susreli tek u srpnju ove godine u Baltimoru.

Bio je to vrlo intenzivan, ali i vrlo težak susret. Obje su strane nastojale bolje razumjeti međusobna stajališta, ali još nije bilo moguće postići suglasnost u pitanju crkvenoga statusa katoličkih istočnih Crkava. Pravoslavni smatraju da su unijati u anormalnoj i neprihvatljivoj situaciji; za nas je naprotiv raskol anormalno stanje; katoličke istočne Crkve jesu posebni izraz te anormalne situacije. One su za nas Crkve *sui turis*, tj. one imaju svoj vlatiti liturgijski, duhovni i crkvenopravni izraz, one su međutim u punom i time u normalnom zajedništvu sa svim drugim katoličkim istočnim Crkvama. U Baltimoru se nije moglo prevladati taj različiti način motrišta. Ipak su obje strane izrazile želju da nastave dijalog; kako će se konkretno ići dalje moraju odlučiti same Crkve.

Skroman rezultat iz Baltimora otkriva nedostatke polazišta diskusije od 1990. Razumljivo je da su pravoslavne Crkve zbog aktualnih događaja požurivale da se raspravlja o pitanju unijata. U međuvremenu se međutim smirila situacija, osobito u Rumunjskoj, ali i u Ukrajini. Još otvorena konkretna pitanja lokalne su naravi i mogu se riješiti samo izravno na licu mjesta. U Ukrajini je u tu svrhu osnovana vlastita mješovita komisija.

Temeljni se problem može riješiti samo ako se razjasne pretpostavke na osnovi kojih je poslije 1989. u Ukrajini i Rumunjskoj ponovno došlo do uspostavljanja katoličkih istočnih Crkava. Presudno je bilo to da su s Rimom sjedinjene istočne Crkve uvjerene da

je zajedništvo s Rimom bitni moment njihove crkvenosti. One žele svoju istočnocrkvenu tradiciju živjeti u zajedništvu s Rimom. Dakle, problem katoličkih istočnih Crkava može se riješiti samo ako se postigne napredak oko pitanja primata Rima

Na tom putu nije važan samo međunarodni teološki dijalog. Osim njega, na univerzalnoj i na nacionalnoj razini postoje mnogi drugi kontakti. Stanje je različito od zemlje do zemlje. Ekumenski odnosi vrlo su se pozitivno razvili osobito u Rumunjskoj. Teološki dijalog u Sjevernoj Americi donio je niz izvrsnih rezultata. Važni su i kontakti koje njeguju pojedinačne biskupije ili samostani (Chevetogne, Bose, Niederaltaich i drugi) ili centri kao Istočnocrkveni institut u Regensburgu, Pro Oriente u Beču, kao i neki ekumenski instituti, zatim intenzivni kontakti novijih pokreta, poput San Egidio i fokolarina, naposljetku osobni susreti i prijateljstva. Ne treba zaboraviti ni djelatnost dobrotvornih crkvenih djela kao što su Renovabis i Kirche in Not.

Ima mnogo toga što već sada zajednički činimo i gdje možemo dati zajedničko svjedočanstvo: kritička rasprava sa sekularizmom i s novim sektama, zauzimanje za mir, slobodu i socijalnu pravdu protiv nasilja i gladi u svijetu.

Postoje brojne mogućnosti kako već postojeće zajedništvo možemo javno očitovati. Papa nam je u ovoj jubilejskoj godini dao dobar primjer. Otvaranje Svetih vrata u Sv. Pavlu izvan Zidina 18. siječnja i spomen-slavlje svjedoka 20. st. 7. svibnja u Koloseumu u Rimu bili su veličanstveni ekumenski događaji. Većina pravoslavnih Crkava bila je na njima službeno zastupljena. Ova su dva slavlja bila proročki znakovi koji pretkazuju put u sljedeće tisućljeće. Bili su predokus budućeg jedinstva u različitosti.

IV. PERSPEKTIVE ZA BUDUĆNOST

Upitamo li se na kraju koje su perspektive za budućnost, moramo ponovno napomenuti da ekumena nije jednosmjerna ulica. Ona se ne može sastojati u tome da jedna strana pobijedi drugu i da joj nametne svoje vlastito shvaćanje i vlastitu praksu. Ekumena je "razmjena darova". Sjetimo se samo svijeta ikona da bismo spoznali koja bogatstva Istok može pružiti Zapadu.

Mi katolici željeli bismo u tu razmjenu unijeti osobito Petrovu službu. Ona je za nas konstitutivna. Uvjereni smo da Petrova služba ima biblijske korijene u Petrovoj tradiciji Novoga zavjeta i da je već u prvom tisućljeću bila razvijena više nego što je to Istok danas općenito spreman priznati. Napetosti između pravoslavnih Crkava

dotadno pokazuju da je u svijetu koji se sve više globalizira korisna i mirotvorna univerzalna služba jedinstva.

Istina, Istok nikada nije priznao latinski model Petrove službe. Unatoč toj različitosti postojalo je tijekom prvoga tisućljeća između Istoka i Zapada crkveno zajedništvo. Bilo je to jedinstvo u različitosti. S obzirom na to, ekumenski je cilj da nakon raskola u drugome tisućljeću, u trećemu opet nađemo jedinstvo u različitosti. Prema mišljenju sadašnjega kardinala i negdašnjega profesora Josepha Ratzingera, od Istoka se danas ne smije i ne može više zahtijevati negoli je u prvom tisućljeću zahtijevano i oživotvoreno. Zato razvoj drugoga tisućljeća, osobito dogme Prvoga vatikanskoga sabora o primatu i nezabludivosti pape, moramo pokušati tumačiti u svjetlu prvoga tisućljeća. Ako pobliže pogledamo, i sami tekstovi tog Sabora upućuju na takvo ponovno iščitavanje, *relecture*. S tim u svezi mjero-davni teolozi govore o reinterpretaciji i re-cep-ciji Prvoga vatikanskoga sabora. Ona je već započela Drugim vatikanskim saborom, ali nije završena.

Sam papa je u svojoj ekumenskoj enciklici "Ut unum sint" (1995.) pozvao na bratski dijalog o budućem vršenju Petrove službe. Obje su strane pozvane da u svjetlu zajedničke tradicije prvoga tisućljeća nađu nove oblike vršenja Petrove službe. Pritom valja razlikovati između trajne biti i sadašnjega povijesno uvjetovanoga izraza Petrove službe te razviti njezin budući, ekumenski prihvatljivi oblik. To će biti moguće ako Petrovu službu shvatimo kao službu jedinstva koja će ostavljati mjesta legitimnoj samostalnosti i raznolikosti. Ne radi se dakle o tome da današnji oblik Petrove službe jednostavno nametnemo pravoslavcima, nego štoviše, treba konstruktivno uključiti nakane i želje pravoslavnih da dođe do razmjene darova.

Zato bih zaključno postavio sljedeća pitanja: Što možemo učiti od Istoka? Što Istok može svojega unijeti u ovu razmjenu darova? Ograničit ću se na pet točaka.

1. Otajstveni karakter vjere Crkve

Pravoslavna je tradicija duboko prožeta Božjom otajstvenošću. Karakter misterija ne znači da teologija završava u šutnji i muku, nego, naprotiv, da je ona dubinsko doksološka, da znači zahvaljivanje trojedinomu Bogu. U tom smislu pravoslavni ne shvaćaju dogme kao juridički obvezni nauk, nego kao putokaz za pravo zahvaljivanje (doksologija). Ortodoksija ne znači pravi nauk, nego pravo zahvaljivanje (*doxa*) koje se ostvaruje u pravoj vjeri, obredima i životu. Liturgija je izvor, kriterij i životni prostor teologije. Ona je srce

i duša pravoslavlja. U svezi s tim valja shvatiti i jače naglašavanje uloge Duha Svetoga nasuprot zapadne opasnosti "kristomonizma", jednostranog isticanja institucionalne i vidljive strane Crkve od Krista osnovane.

Klasično pravoslavlje nije razvilo skolastiku koja bi istine vjere racionalno raščlanjivala i dijalektički tumačila. Pravoslavlju je strana naša teologija, koja je dobrim dijelom odvojena od liturgijske prakse i udomljena u akademskom području. Ono osjeća bojazan pred pokušajem definiranja vjere; želi misterij ostaviti misterijem i dati se njime prožeti. Taj stav ima svoj doseg, ali u duhovnom raspravljanju ima i svoje nedostatke. No on u pravoslavnoj tradiciji stoji u prvom planu. Za nju vrijedi otački izričaj: "Teolog je onaj tko razumije moliti."

Pravoslavna crkva s naglašenom monastičkom i liturgijskom dimenzijom može biti protuteža opasnosti otkliznuća u teološki sekularizam. Ona može pokazati da su vjera i znanost u vjeri ukorijenjeni u konkretnom iskustvu i u sudioništvu u misteriju, da su dakle teologija i mistika, teologija i duhovno iskustvo, međusobno usko povezani. Zato u ekumenskom susretu s pravoslavljem nisu važne samo teološke komisije nego je isto tako značajna i duhovna razmjena, osobito razmjena na monastičkoj razini.

2. Ukorijenjenost u tradiciji

Pravoslavna se Crkva naziva Crkvom koja se vjerno drži svjedočanstva Svetoga pisma, predaje crkvenih otaca, osobito sedam ekumenski priznatih sabora. Sukladno tome, ona sebe smatra pravom Crkvom Isusa Krista. Zajednička predaja prvoga tisućljeća za nju je normativna osnova za ponovno uspostavljanje jedinstva Crkve.

Takva ukorijenjenost u tradiciji ne smije se poistovjećivati s krutim tradicionalizmom, jer i pravoslavci govore o živoj tradiciji. Prema njihovu shvaćanju, ona je živa, dakako, ne snagom djelotvornoga povijesnog razvoja, nego svojim posadašnjenjem u slavlju liturgije. Pravoslavlje crkvu ne vidi toliko kao putujući narod Božji u povijesti nego kao epifaniju i odsjaj Vječnoga u vremenu.

To shvaćanje tradicije može biti protuteža našoj zapadnoj opasnosti od zaboravljanja tradicije, koja se vrlo lako preokreće u modernističku prilagodbu sekulariziranoj civilizaciji. Bez poznavanja vlastitog porijekla, nema budućnosti. Iz rečenog je jasno da promišljanje zajedničke tradicije prvoga tisućljeća može imati kritičku i plodnu funkciju za reformu i obnovu Crkve, kao i za ekumensko zbližavanje. Tradicija je živo predavanje i aktualizacija vjere u stalno novim

situacijama, kao sjećanje i posadašnjenje "porijekla u punini" (J. A. Möhler).

3. *Euharistijska communio-ekleziologija*

Iz dosad rečenog proizlazi da se jedinstvo Crkve ne može shvatiti primarno juridički, nego kao zajedničko udioništvo u jednom Duhu Svetomu, u kojemu po Isusu Kristu imamo zajedništvo s Ocem. Jedinstvo Crkve ima svoj uzorak u praliku Trojstva, jednoga Boga u tri osobe. Ovo je *communio*-jedinstvo utemeljeno zajedničkim krštenjem, a na osobit način ostvaruje se u slavlju euharistije. Zajednica koja slavi euharistiju je Crkva (mjesna crkva); jedinstvo Crkve je zajedništvo ovih mjesnih Crkava. Njega ne treba shvaćati kao naknadno ujedinjenje, nego u smislu izvornoga međusobnog uključenja, međusobnog prožimanja (*perichorese*). Budući da je u svakoj mjesnoj Crkvi nazočan jedan te isti Gospodin Crkve, jedinstvo svih mjesnih Crkava nije rezultat nekog zbroja, nego jedna unaprijed zadana stvarnost. Jedinstvo Crkve jedinstvo je u raznolikosti relativno samostalnih mjesnih Crkava i saveza tih Crkava.

Ta euharistijska *communio-ekleziologija* ušla je i u dokumente Drugoga vatikanskoga sabora, pa su je prihvatili i mnogi katolički teolozi. Od temeljne važnosti za budućnost ekumenskog zbližavanja bit će pitanje kako ćemo našu zapadnu univerzalnu *ekleziologiju* pomiriti s *communio-ekleziologijom*, a da se pritom očuva i temeljno jedinstvo Crkve kao i legitimna različitost Crkava.

4. *Iz communio-ekleziologije protizlazi načelo sinodalnosti*

Načelo sinodalnosti ne znači samo ustavno-pravni sustav poretka. *Synodos* izvorno znači "biti zajedno na putu"; sinodalnost je prema tome zajedništvo na putu, a ono je utemeljeno u činjenici da svi imaju udio u jednom Duhu i, prema tome, svi su važni za život Crkve. Zato su sinode od bitnog značenja za mjesne crkve. Na njima biskup, odnosno patrijarh ima odlučujući utjecaj, ali i njega obvezuju zaključci sinode. U pravilu, radi se o biskupskim sinodama. No u župnim i dijecezanskim skupštinama kao i koncilima pojedine zemlje u međuvremenu postoji djelomično sudjelovanje klerika i laika s pravom glasa. U novije vrijeme je na univerzalnoj razini ponovno oživljena stara ideja pentarhije u novom obliku (zajedničko djelovanje pet starih patrijarhata) preko jedne skupštine (*synaxis*) svih poglavara autokefalnih Crkava. U ta nastojanja ubraja se priprema

Velike svepravoslavne sinode odnosno panortodoksnog sabora putem panortodoksnih konferencija.

Pravoslavne su crkve u svojoj sinodalnoj strukturi očuvale staru tradiciju, koju je na Zapadu poslije gotovo posve potisnula monarhijska struktura. Drugi vatikanski sabor počeo je ponovno obnavljati sinodalnu strukturu u obliku dijecezanskih i biskupskih sinoda, kao i novih pastoralnih vijeća na župnoj i biskupijskoj razini. Budući susreti s pravoslavljem bitno će ovisiti o tome kako ćemo hijerarhijsko načelo ponovno više spajati sa sinodalno-communialnim principom.

5. Zajedničko svjedočanstvo i zajedničko služenje u svijetu

Već danas možemo na temelju naše zajedniče vjere davati svjedočanstvo u svijetu koji sve manje o tome zna i želi znati.

Aktivno služenje svijetu u Pravoslavnoj crkvi nije jednako razvijeno kao u zapadnim crkvama. Pravoslavlje u svojoj tradiciji nije proživjelo naše odvajanje Crkve i države i dosad nije razvilo socijalnu nauku. No bilo bi krivo misliti da je pravoslavna mistika otuđena od svijeta. Ona ima drukčiji pristup svjetovnim pitanjima. Prema pravoslavlju čovjek je biće otvoreno za Boga i tek po milosti postaje posve ljudsko biće. Pobožanstvenjenje je istodobno počovječenje. Za pravoslavlje ta je ideja pobožanstvenjenja kao počovječenja odlučujuća točka gdje se dodiruju i oplođuju mistika i praksa (Weltdienst). Ono ne želi svijet promijeniti nego ga iznutra preobraziti.

Na taj je način pravoslavlje u svoju liturgiju uključilo dimenziju stvorenja i kozmosa. U tom kontekstu, sadašnji se ekumenski patrijarh Bartolomej I. zauzima za očuvanje stvorenja. U Sjevernoj Americi pravoslavni i katolički kršćani zajednički se zauzimaju za svetost života. Ruska pravoslavna crkva je na biskupskoj sinodi prošloga kolovoza prvi put razvila socijalnu nauku u kojoj nastoji odrediti odnos između Crkve i države u smislu međusobnog razlikovanja i zajedničke suradnje.

Već ovih nekoliko natuknica pokazuje da nam susret s pravoslavljem može pomoći kako bismo našli izlaz iz nekih zapadnih tjesnaca. S druge strane, i mi možemo našom kršćanskom socijalnom naukom, našim pastoralom laika i pastoralnom praksom pridonijeti pozicioniranju pravoslavnih Crkava u promijenjenoj situaciji. Taj naš prinos ne trebamo dakako nuditi u konkurenciji s pravoslavnim crkvama ili, štoviše, na štetu tih crkava koje su na Istoku Europe stoljećima ukorijenjene, nego po mogućnosti u

međusobnom dogovoru, komunikaciji i kooperaciji, onako kako to priliči sestrinskim Crkvama.

Na kraju vratit ću se na ono što sam rekao na početku. Moramo otvoriti prozor prema Istoku i napustiti jednostranu orijentaciju ekumene prema Zapadu. *Ex Oriente lux*. Papa neumorno ponavlja da Crkva i Europa moraju učiti disati s oba plućna krila. To znači: moramo istočne Crkve shvaćati kao bitan dio jedne Crkve Isusa Krista. Predaje orijentalnih Crkava jesu bitni sastavni dio baštine Crkve, kako reče Papa, nastavljajući se na II. vatikanski sabor. Susretom i razmjenom s Istokom, nastavlja dalje Papa, moramo Crkvi i svijetu vratiti potpunu sliku katoliciteta.

Taj susret nije jednostavan. Nije nam lako s Istokom, ali nije ni njemu s nama uvijek lako. Za obje strane nužno je obraćenje i zaokret u mišljenju, međusobno opraštanje i pomirenje. obraćenje srdaca može u biti potaknuti samo Duh Sveti. Zato je tako važna molitva za Duh jedinstva. Ona je duša ekumenskog napora. Samo s Božjom pomoći možemo graditi mostove iznad ponora našega međusobnog neznanja, naših nesporazuma i predrasuda, možemo očistiti naše sjećanje i doći do novoga zajedništva.

Tako se nadamo da ćemo nakon jedinstva u različitosti koje je vladalo u prvom tisućljeću, te življenja jednih pokraj drugih i jednih protiv drugih, kao i raskola u drugom tisućljeću napokon u trećemu doći do pomirenog jedinstva u različitosti.

Mnogo je postignuto tijekom posljednjih desetljeća. Razvili smo višestruke i stabilne odnose i na mnogim razinama odvija se živa razmjena. Za to smo zahvalni i na tome možemo dalje graditi kako bismo probleme koji još postoje doveli bliže rješenju. Prema ljudskom sudu, kratkoročna očekivanja jednoga punog jedinstva naših Crkava dakako nisu moguća. Potrebno nam je snage i strpljivosti na dugi rok, daha Duha Božjega. On dakako uvijek iznova čini čuda i iznenađuje. Kao kršćani, smijemo se nadati protiv svake nade (Rim 4,18).

Renovabis je za mene znak te nade. Renovabis može i treba pripremiti put da nam u mnogim malim i velikim koracima uspije što više udovoljiti Isusovoj želji izrečenoj u večer prije svoje smrti: "Ut unum sint", "da budu jedno"... "da svijet uzvjeruje" (Iv 17,21).

S njemačkog preveo: *Nediljko A. Ančić*